

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue 2 (Haziran/June 2020), s. 245-249.
Geliş Tarihi-Received: 30.05.2020
Kabul Tarihi-Accepted: 21.06.2020
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675

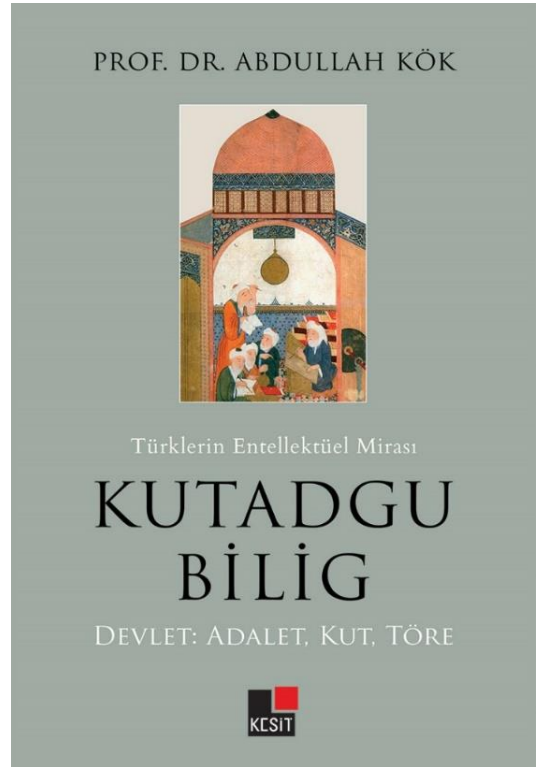
**Abdullah Kök, Türklerin Entelektüel Mirası Kutadgu Bilig,
Devlet: Adalet, Kut, T re, İstanbul, Kesit Yayınları, 2019,
304 s. ISBN/Barkod: 978-605-7898-43-2.**

Faizullah QADERİ*

Kutadgu Bilig; D v n  Lugâti't-Türk, Atabetü'l-Hakâyık ve D v n-ı Hikmet gibi İslâm Dönem Türk Edebiyatı'nın önemli telif eserlerinden biridir. 11. yüzyıl Türkistan'ının çok kültürlü ortamında Türk kimliği ve Türklük düşüncesi ile yetişmiş Kuz Ordalı Yusuf tarafından kaleme alınan, Orhun'dan K şgar'a Türklerin dili, kültürü, tarihi ve devlet yönetim bilgisi hakkında birçok bilgi içeren önemli bir eserdir.

Kutadgu Bilig; temel olarak devlet, adalet, kut, t re kavramları üzerine şekillenmiştir. Bu eser insan yaşamına dair konular içermesi; devlet, ordu, yönetim, toplum ve meslekler hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Kutadgu Bilig, Türk toplum yapısını yansıtmasıyla da Türk mill  kültürünün en temel kaynaklarından dır. Türklerin aile düzeni, sosyal yaşam ve geleneklerinin yanı sıra din, mitoloji, felsefe, devlet yönetimi gibi toplumsal konuları da içerir. Bunun yanında Yusuf Has Hacib'in eserinde oluşturduğu kahramanlar g cs z bir yönetimi yeniden ayağa kaldıracabilecek kudretli tiplerdir. Bu kahramanlar Türk düşüncesinin kaynaklarını oluşturan Türk kültürü ve karakterini temsil ederler.

* Doktora  ğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, e-posta: fqaderi.91@gmail.com. ORCID: 0000-0003-2411-7660.

Kutadgu Bilig keşfedildiği tarihten bugüne kadar pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalardan biri de Prof. Dr. Abdullah KÖK tarafından yazılmış olan *Türklerin Entelektüel Mirası Kutadgu Bilig, Devlet: Adalet, Kut, T re* adlı eserdir. Kırım ve Kazakistan'daki universitelerde görev yapan KÖK, tarihî ve modern Türk dili alanında lisans ve lisansüstü dersler, konferanslar vermiş, saha araştırmalarında bulunmuştur. Tarih  Türkçe ilk Kur'an  evirileri, Tarih  Türk lehçeleri, Hakaniye Türkçesi, Türk dili tarihi, tarihî ve modern Kıpçak Türkçesi, tarihî ve modern Türk dili siyaseti, Türkistan kültür merkezleri, kültür leng istiği alanında 60'a yakın ulusal ve uluslararası makale ve bildirisi, Ahmet Yesev  hakkında kaleme aldığı *Pir-i Türkistan'ın Metafor Dünyası* ve tanıtımını yaptığımız *Türklerin Entelektüel Mirası Kutadgu Bilig, Devlet: Adalet, Kut, T re* adlarında yayınlanmış iki kitabı bulunmaktadır.

Bu kitap, Prof. Dr. Abdullah Kök' n yaklaşık 30 yıllık okuma, 15 yıllık ders verme ve 6 yıllık yazma tecrübesiyle adalet, devlet, kut ve t re kavramları üzerine kültür-dilbilim, sosyo-kültür dilbilim, mitik dilbilim, kültür tarihi yöntemleri ile kaleme aldığı  zg n ve yetkin bir çalışmadır.

Eser, beş makale ve iki yayımlanmış bildiri olmak üzere toplam yedi çalışmadan oluşmaktadır:

- 1) Kutadgu Bilig'de Türü Kavram Anlamı ve Metaforlar  zerine Düşünceler, (Makale) s. 35-82.
- 2) Yusuf Kutadgu Bilig'de Oğurmuş'a T rk  Ne Söyletir, (Makale) s. 83-142.
- 3) Hakaniye Dönemi Türkülerinin Tanıklığında XI. Yüzyıl Türkistan'ında Adalet'in Anlamı, (Makale) s. 143-208.
- 4) XI. Yüzyılda Türklerin Dünyasında Yusuf'un Tanıklığında Devlet'in Anlamı, (Makale) s. 209-254.
- 5) Kutadgu Bilig'de "Devlet Y -sı" Metaforu, (Bildiri) s. 255-268.
- 6) Kutadgu Bilig'in Tanıklığında Kültür Ling istiği Bağlamında Kut Metaforları, (Bildiri) s. 269-294.
- 7) Kutadgu Bilig'de 'Ağız' Sözcüğü ile Oluşturulan Aktarmalar, (Makale) s. 295-303.

Kitabın  n sözünde, *Kutadgu Bilig*'in İslâmî dönem Türk edebiyatı ve k lt rindeki öneminden söz edilmiş, t re yazısının ilk kez bu kitapla *Kutadgu Bilig* okurunun dikkatine sunulduğu ifade edilmiştir. Yine  n sözde eser hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalara, bu çalışmaların önemine ve bu çalışmaları kimlerin gerçekleştirdiğine değinilmiştir. Bu bağlamda yazar, *Kutadgu Bilig*  alışmalarının 1825'ten beri kesintisiz olarak devam ettiğini belirterek Hermann Vambery, Radloff, Clouson, Dankoff, Frye ve Starr'ın çalışmalarının değerli olduğunu vurgulamış; Reşit Rahmeti Arat'ı ise bu konuda çalışma yapan araştırmacılardan en önemlisi olarak görmüştür.

Giriş kısmında ise Yusuf Has Hacib'ın hayatına dair kısa bilgiler verilerek, *Kutadgu Bilig*'in konusu ve içeriği hakkında birtakım açıklamalar yapılmıştır. Ardından eserin Herat / Viyana, Fergana / Nemengan / Özbekistan ve Mısır / Kahire olmak üzere  c nüshası üzerinde durularak bu nüshalar hakkında yapılmış çalışmalardan bahsedilmiştir. Son olarak *Kutadgu Bilig  zerine Düşünceler* başlığıyla, eserin yazıldığı dönem, eserle ilgili  ne sürülen görüş ve yapılan tartışmalara yer verilmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere bu eser yedi farklı çalışmadan oluşmaktadır. Her makale ve bildiri; giriş, konu, tartışmalar, sonuç ve kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kısmından sonra ilk olarak "Kutadgu Bilig'de Türü Kavram Anlamı

ve Metaforlar Üzerine Düşünceler” başlıklı yazı yer almaktadır. Bu yazıda öncelikle Türk toplumlarında sosyal devlet yapısı olan ve daha sonra yazılı kanun kimliğine evrilen töre ve kavram alanına giren unsurlar aktarım ve süreklilik açısından tarihsel metafor bağlamında yorumlanmıştır. Metinde törü parça-bütün ilişkisi ile oluşturulmuş metonimik yapı üzerinde durulmuş, kanun içerisinde yani kanunlar içerisinde/karşısında ifadesi yerine bütün bir töre den bahsedilmiştir. Çalışmada kişi adları, hitaplar, temel eylemler, törü için gerekli değerler aracılığıyla tarihsel metaforlarla sınıflandırılmıştır. Bu kavramların kişileştirildiği veya kaynak alanlarının somut madde-nesne şeklinde ifade edildiği görülmüştür.

Eserde yer alan bir diğer çalışma ise “Yusuf Kutadgu Bilig’de Ogdurmuş’a Türkçe Ne Söyletir”¹ başlıklı makaledir. Çalışmanın giriş kısmında, *Kutadgu Bilig’in* entelektüel, mitolojik ve tarihî kişiliği konumunda olan Ogdurmuş’un kişiliği üzerinde durulmuştur. Ogdurmuş *Kutadgu Bilig* hikâyelerinde “akıbet ve kanaat”ı temsil etmektedir. Yazar Ogdurmuş’un *Kutadgu Bilig* metninde bilişsel dilbilimi, yapısal dilbilimi, metinlerarasılık, sosyoloji, insan/toplum/kültürbilim bağlamları olmak üzere pek çok şekilde incelenebileceğini söylemiş, Türk mitolojisi ve tarihindeki yeri üzerinde durmuştur. Yazar Ogdurmuş’un kişiliği hakkında 1967 yılından bu yana yapılan çalışmalarda üç farklı görüş olduğunu da belirtmiştir. Örneğin Saadet Çağatay, Ogdurmuş’un Budist; Agop Dilaçar ve F. M. Şeker Türk-İslâm ve İslâmî; Mübahat Türker Küyel, kültürlerarası; Abdülkadir İnan, Süleyman Kazmaz, Mehmet Vefa Nalbant ve F. Sema Barutçu Özönder ise Ogdurmuş’un Türk kültürü izleri taşıdığını savunmaktadır.

Yapılan bu çalışmada ise Ogdurmuş’un sözlerinin merkeze alındığı alıntılardan hareketle Türk kültürü/Türk mitolojisi desteğinde Ogdurmuş’un *Kutadgu Bilig* ve Türk kültüründeki yeri açıklanmıştır. Türk devlet geleneği ve Türk mitolojisi bağlamında Ogdurmuş’un Türk düşüncesindeki yerinin tespiti yapılmıştır.

Kitapta yer alan üçüncü çalışma ise “Hakaniye Dönemi Türkçülerinin Tanıklığında XI. Yüzyıl Türkistan’ında Adalet’in Anlamı”² başlıklı makaledir. Çalışmada öncelikle adalet kelimesinin sözlük anlamı ve tanımı üzerinde durulmuş, kelimenin dört türlü sözlük anlamından bahsedilmiştir. Birincisi adalet, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, türe; ikincisi, bu işi uygulayan yerine getiren devlet kuruluşları; üçüncü olarak herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme; dördüncüsü ise yasalara sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanmasıdır. Yazar adalet sözcüğünün tanımını yaparken yine üç farklı tanım üzerinde durmuş, özellikle Aristo’ya göre, adalet kavramının bütün diğer faziletleri de içine alan ve kanunlara itaatle ortaya çıkan en tamamlanmış ve en mükemmel bir fazilet olduğunu açıklamıştır. Yazının devamında “Kur’ân-ı Kerim’de Adâlet” başlığı ile adalet kavramı, adaletin türleri ve mahiyetinden bahsedilmiş; *Kur’ân-ı Kerim* ve diğer İslâmî dönem Türk edebiyatı eserlerinde adalet sözcüğünün nasıl bir manaya geldiği hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Ayrıca XI. yüzyıl Türkistan’ında Türklerin adalet sözcüğüne karşılık *Dîvânü Lugâti’t-Türk*’te kırk bir, *Kutadgu Bilig’de* altmış iki, *Atabetü’l-Hakâyık*’ta otuz üç ve TİEM 73’te seksen bir sözcük olmak üzere toplam 123 farklı Türkçe sözcüğü kullanıldığı belirtilmiş ve bunlar tablo halinde gösterilmiştir.

Dördüncü makalenin başlığı “XI. Yüzyılda Türklerin Dünyasında Yusuf’un Tanıklığında Devlet’in Anlamı”³ şeklindedir. Çalışmanın giriş kısmında, ilk olarak

¹ Bu makale, Prof. Dr. Abdullah KÖK ile doktora öğrencisi Özge EKER tarafından hazırlanmış ve *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 3 (1), 20-59, 2019, sayısında yayımlanmıştır.

² Bu makale, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Vol. 113, s. 223, 2016, s. 135-183 sayısından yayımlanmıştır.

³ Bu makale, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13/4, E-Yayın Tarihi: Mayıs, 2017 sayısında yayımlanmıştır.

metaforlar ve mecazlar hakkında kısa bir bilgi verilmiş, ardından “Devlet ve Metafor” başlığıyla kut ile devlet kavramlarına ve *Kutadgu Bilig*’de bu kavramların ne maksatla kullanıldığına değinilmiştir. Yazının devamında *Kutadgu Bilig*’de devlet/kut ve insan merkezli metaforlar hakkında bilgiler verilerek, Yusuf’un 28 devlet/kut metaforu sırasıyla anlatılmış ve listelenmiştir. Bu kutlar 1. Devlet/Kut vefasızdır, 2. Devlet/Kut yazdır, 3. Devlet/Kut dönektir, 4. Devlet/Kut geçicidir, 5. Devlet/Kut kapıdır, 6. Devlet/Kut sahiplidir, 7. Devlet kümedir/Devletin sınırları yoktur, 8. Devlet/Kut k rd r, 9. Devlet/Kut geyiktir, 10. Devlet/Kut dolunaydır, 11. Devlet/Kut erdemdir, 12. Devlet/Kut kusurludur, 13. Devletin/Kutun hastalığı vardır, 14. Devletin çaresi vardır, 15. Devlet/Kut yaşlanır, 16. Devlet/Kut kuştur, 17. Devlet/Kut şans verir, 18. Devlet/Kut el verir, 19. Devletin/Kutun kutsal atı vardır, 20. Devlet/Kut bilgiyle bağdaşır, 21. Devlet/Kut arkadır, y laktır, 22. Devlet/Kut bilgisize yakışır, 23. Devlet/Kut bilgiliyi yükseltir, 23. Devlet/Kut sıralıdır, 25. Devlet/Kut güneştir, 26. Devlet/Kut ateştir, 27. Devlet/Kut sarhoş edicidir, 28. Devletin/Kutun yüzünü iyilikleri ve yenilikleri oluşturur.

Beşinci bölümde “Kutadgu Bilig’de “Devlet Y -sı” Metaforu”⁴ başlığındaki çalışma yer almaktadır. Çalışmada ilk olarak yay kavramı/sözcüğü ve devlet y -sı metaforları hakkında açıklamalara yer verilmiştir. “Devlet y -sı” Türk devlet anlayışının yansıtıldığı bir metafordur. Bu metaforun içerdiği yay kavramı Türk dili alanı metinlerinde h kimiyet ve hükümdarlık sembolü olarak kullanılmış, *Kutadgu Bilig*’de kapsayıcılık özelliği ile ön plana çıkmıştır. Devlet y -sı *Kutadgu Bilig*’de h kimiyet kavramı için kullanılmıştır. Devlet y -sı metaforu Türk düşünce sistemi içeresinde *Kutadgu Bilig*’in yerini algılamamıza hizmet eden bir metafordur. Bu metafor yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkinin Türk dilinin tarihi dönemine ait bir metindeki yansımasıdır. Aynı zamanda devlet soyut kavramının tanım ve özelliği de yay kavramı üzerinden metafor işlevi aracılığıyla verilmiştir. Makalede devlet yönetim şeklinin nasıl olabileceği konusunda *Kutadgu Bilig*’de devlet y -sı metaforunun yanında yer alan kök devlet metaforundan bahsedilmiştir. *Kutadgu Bilig*’de Türk devlet düşüncesi ve felsefesini yansıtan metaforların en çok meydana geldikleri söz veya söz dizimleri birer kök metafor durumundadır. Yazar, kök metaforla ilgili dört sonuca ulaştığını belirterek, kök metaforu karşılayan kavramın tarihi dönem boyunca devam ettiğini, aynı amaca hizmet eden metaforik ifadelerin metnin bütününe yayılarak bunlardan her birinin kök metafor olarak adlandırıldığını, bu metaforların mitolojik ve tarihi dönemleri yansıttığını ve kök metaforların kendi içerisinde bir dünya görüşü barındırdığını ifade etmiştir.

Altıncı bölümde yer alan çalışma ise “Kutadgu Bilig’in Tanıklığında Kültür Ling istiği Bağlamında Kut Metaforları”⁵adını taşımaktadır. Çalışmada öncelikle eski Türklerin devlet yönetim şekillerinden bahsedilmiş, ardından “Metafor”, “Metafor Yapılarını Kültür Bağlamında Açıklamak” ve “Kutadgu Bilig’de Kut Metaforları” gibi başlıklara yer verilmiştir. Çalışmada *Kutadgu Bilig*’de yer alan kut metaforlarını, anlam bilimsel açıdan Türk kültür tarihi bağlamında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca kut kavramı ve kut kelimesinin üzerinde durulmuş, 1. Kut insandır, 2. Kutlu olmak  l ğ  olmaktadır, kut  n ve pay getirir, 3. Kut büyür ve çoğalır, 4. Kut kuşatır, kut tanzim eder, 5. Kut devirdir, kut yükselir ve yükseltir, 6. Kut hakimiyettir, kut bulan hükümdardır, 7. Kut k niliktir, erdemdir ve kanaatkarlığı arayandır, 8. Kut güvenilmezdir, kut yok olandır, 9. Kut bulmak kerem ve lütuf sahibi olmaktadır, 10. Kut bahşedilir, kut seçicidir, 11. Kut akan

⁴Bu makale, Prof. Dr. Abdullah KÖK ve doktora  ğrencisi  zge EKER’in 16-18 Ekim 2019 tarihinde Samsun’da düzenlenen XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur.

⁵ Bu alışma, yazarın  ğrencisi  zge EKER ile 2. Uluslararası Felsefe Eğitimi, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuş ve sempozyum bildiri kitabında s. 340-356, 3-7 Mayıs 2017 tarihinde yayımlanmuştur.

bir sudur, 12. Kut ruhtur, kut uçar, 13. Kutun güneşi vardır ve kut metaforları liste halinde sıralanmıştır.

Kitapta yer alan son makale ise “Kutadgu Bilig’de ‘Ağız’ Sözcüğü ile Oluşturulan Aktarmalar”⁶ başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada ilk olarak aktarma kavramı ve türleri üzerinde durulur. Aktarma, anlatılmak istenen bir kavramın arada çeşitli ilgiler bulunan başka bir kavramla anlatılmasıdır ki bu yolla gösterge yeni bir anlam kazanır. Yazar, aktarmaların kavramlar arasında etkilenme yoluyla oluştuğunu, deyim aktarması (metafor) ad aktarması (metonim) ve öteki aktarmalar şeklinde üç çeşidinin olduğunu ifade etmiştir. Yazının devamında ise “Ağız” sözcüğünün sözlük anlamları üzerinde durulmuş; anatomi olarak ağzın, yüzde avurtlarla iki çene arasında bulunan ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ şeklinde tanımlanmıştır. Ağız sözcüğünün kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı, bir akar suyun denize veya göle döküldüğü yer, koy, körfez, liman vb. yerlerin açık tarafı, çıkış yeri, birkaç yolun birbirine kavuştuğu yer, kavşak, kesici aletlerin keskin tarafı, üslup, ifade biçimi, uç ve kenar gibi anlamları olduğunu söylemiştir. Devamında yazar, Aytoldı’nın ağzından şu ifadeleri aktarır: “İyi veya kötü ne gelirse ona razı ol; kadere boyun eğ, ağzını bozma, (insanın yazgısını kabullenmesi ve isyan etmemesi öğütleniyor) söz ağızdan çıkar, ağzın bozuk olması kötü, uygunsuz söz söylemeyi ifade eder ki, kaza karşısındaki kötü söz söylemek isyan etmektir, isyan etmenin karşılığı ise sabretmektir. İnsan yaşadığı olumsuzluklar karşısından isyan etmemeli, sabırlı olmalı, sükûnet ve sessizliğini koruyarak kadere boyun eğmeli ve Allah’a teslim olmalıdır.” Ögdülmiş’in ise ağızla ilgili şu ifadeleri makalede vurgulanmıştır. “Ağız mağara gibidir. Sözün oradan çıkarsa seher yeli gibi olur (burada ağız şekil bakımından mağaraya benzetilir). Söz ağızdan çıkar, ağız sözün sığınağıdır ve söz orada saklı kalmalıdır; hatta hiç dışarı çıkmamalı ve söylenmemelidir. Çünkü ağızdan çıkan söz söylendiğinde yel gibi her tarafa yayılır ve ortalığa sıkıntı yayabilir (burada ağız mağaraya benzetilerek deyim aktarması metaforu oluşturulmuştur).” Yazar makalenin sonunda, *Kutadgu Bilig’de* ağız sözcüğü ile ilgili aktarmalar, Türk dilinin tarihi süreç içerisinde ulaştığı sanatlı dil kullanımının en önemli tanığı olduğunu belirtmiş, sanatlı dilin sözle vücut bulmuş en önemli kültür hazinesi olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak yazar kitapta *Kutadgu Bilig’in* konusu, içeriği, nüshaları hakkında bilgi vermiş, *Kutadgu Bilig* hakkında yapılan çalışmalara değinmiş, eserin İslâmî dönem Türk edebiyatındaki yeri ve önemini vurgulamıştır. Türk dili ve kültürü hakkında çok değerli bilgiler içeren bu çalışmada devlet kavramı üzerinde durulmuş; adalet, kut ve töre sözcüklerinin anlamı, mahiyeti ve kullanışları hakkında *Kutadgu Bilig’in* içinden örnekler verilerek bilgiler aktarılmıştır.

Yedi farklı makale ve bildiriden oluşan bu çalışmada, *Kutadgu Bilig’in* farklı yönleri ele alınmış, çeşitli özellikleri üzerinde durulmuş ve orijinal metinlerden örnekler verilerek eserle ilgili birçok açıklamada bulunulmuştur. Her çalışma giriş bölümüyle başlamış; ardından konu, muhteva, tartışmalar, sonuç ve kaynakça başlıklarıyla tamamlanmıştır. Yazar bu çalışma ile İslâmî dönem Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biri olan *Kutadgu Bilig* hakkında önemli bilgiler vererek dil, tarih, siyaset ve sosyoloji alanında yapılan çalışmalara katkı sağlamıştır.

⁶ Bu makale, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Vol. 112, S. 220, s. 191-197’de yayımlanmıştır.

